

## KÜRESELLEŞME ve ADİL TİCARET

Burcu GEDİKLİ<sup>1</sup>

### ÖZET

Küreselleşme, dünya çapında insanların, malların, fikirlerin dolaşımını imleyen ve ekonomik, siyasal, kültürel alanlarda etkisi görülen bir süreç olarak düşünülebilir. Siyaset, ekonomi, sosyoloji, uluslararası ilişkiler gibi farklı disiplinlerin ilgi alanına giren küreselleşme, genel olarak, tamamlanmamış, devam eden bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Devam eden bir süreç olan bu olguya dair farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı düşünürler, küreselleşmeyi, örneğin dünya çapındaki hareket yeteneğinin gelişebilmesi gibi özelliklerini göz önünde tutarak olumlarken, diğerleri küreselleşmenin olumlu yanlarının yanı sıra olumsuz yanlarının da olduğuna vurgu yaparlar. Kimi bazı düşünürler ise, küreselleşmeyi, eleştirel ve büyük oranda olumsuzlayıcı bir bakış ile değerlendirmiş ve küreselleşme onlara göre, doğal olmayan, kapitalist ekonominin yayılabilmesinde ve tüketimin artırılabilmesinde kullanılan bir araç olarak ele alınmıştır. Hatta bu eleştirmenlere göre küreselleşme, dünya gerçekliklerinin anlaşılabilirliğine olumsuz katkı sağlamaktadır. Bu bağlam içinde, çalışmada, öncelikle küreselleşme kavramının tanımları ele alınmıştır. Ardından küreselleşmenin etkilediği siyasal, kültürel ve ekonomik alanlar ile küreselleşme üzerine görüşlere değinilmiştir. Bu doğrultuda, adil ticaretin, isminin aksine mevcut ekonomik ve sosyal adaletsizlikleri beslediği düşüncesinden hareketle, küreselleşmeye eleştirel yaklaşımlar üzerinde durulmuştur. Bilhassa, Hardt ve Negri, Baudrillard ve son olarak çağdaş bir yorumcu olarak Klein'in kapitalizm eleştirilerine değinilmiştir. Nihayetinde, adil ticaret kavramının tarihsel sürecine, temel iddialarına yer verilmiş ve küreselleşme bağlamında olumlu-olumsuz yanlarına vurgu yapılmıştır.

*Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Küreselleşme Alanları, Küreselleşme Yaklaşımları, Naomi Klein, Adil Ticaret*

## GLOBALIZATION and FAIR TRADE

### ABSTRACT

Globalization can be thought of as a process that marks the mobility of people, goods and ideas around the world and has an impact in the economic, political and cultural fields. The globalization process, which is in the interest of different disciplines such as politics, economy, sociology and international relations, is generally considered as an incomplete and ongoing process.

<sup>1</sup> Burcu Gedikli, Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, burcuturkdogan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5339-6366.

Different views have been put forward about this phenomenon, which is an ongoing process. While some thinkers support globalization by considering its features such as the development of worldwide mobility, others do not support it completely, emphasizing that globalization has negative aspects as well as positive aspects. Some thinkers, on the other hand, criticize globalization with a critical and largely negative view. And globalization, according to them, is an artificial tool used to spread the capitalist economy and increase consumption. In fact, according to these critics, globalization contributes negatively to the intelligibility of world realities. In this context, in this study, first of all, the definitions of the concept of globalization were discussed, and the political, cultural and economic fields affected by globalization and the views on globalization were mentioned. In this direction, critical approaches to globalization have been emphasized more and especially the critiques of capitalism by Hardt and Negri, Baudrillard and Klein. Because, contrary to what is accepted, fair trade is thought to feed existing economic and social injustices. Finally, the meaning of the concept of fair trade in the historical process is explained, the main claims of fair trade are analyzed and its positive and negative aspects are emphasized in the context of globalization.

**Keywords:** *Globalization, Globalization Areas, Globalization Approaches, Naomi Klein, Fair Trade*

## 1. ANA HATLARIYLA KÜRESELLEŞME

Küreselleşme kavramı, günümüzde, önceki dönemlere nazaran çok daha fazla üzerinde durulan ve tartışılan bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak uzun zamandan beri üzerinde tartışılan bu kavramın, net bir tanımı üzerinde uzlaşmış değildir. Siyasetten ekonomiye, uluslararası ilişkilerden sosyolojiye, medyadan iş dünyasına, sanattan tüketime kadar birçok farklı alanın kapsamına giren küreselleşme, tamamlanmış değil devam etmekte olan bir olgudur. Bu sürecin devam ediyor olması belki de düşünürlerin tanımlamasını zorlaştıran etkenlerden biri olarak göze çarpmaktadır. Küreselleşmenin pek çok farklı alana olan etkisine bakıldığında, küreselleşmeyi tüm bu alanlarda ana unsur olarak konumlandıran teknolojik ilerlemeler, teknolojik ilerlemelerin sonucu olarak bilgiye erişimin kolaylaşması, ulaşım imkânlarının artması, ekonomideki liberal eğilimlerin yükselişe geçmesi gibi faktörler de küreselleşme çalışmalarında göz önünde bulundurulmalıdır.

Birçok yazar tarafından (M. McLuhan, I. Wallerstein, R. Robertson, D. Harvey, D. Held, Z. Bauman, T. Friedman, U. Beck, K. Ohmae, P. Hirst ve G. Thompson gibi) çok farklı boyutlarıyla ele alınan küreselleşme nedir diye bakıldığında Ritzer küreselleşmeyi şu şekilde ifade etmektedir:

*“Küreselleşme artan akışkanlıkları ve insanların, nesnelerin mekânların, bilginin büyüyen çok yönlü akıntıları ile bunların karşılaştığı ve yarattığı yapıları içeren gezegen çapındaki bir süreç ya da bir dizi süreçtir; bu yapılar da bu akıntıları engeller ya da hızlandırır”* (Ritzer, 2011:20).

Ayrıca küreselleşme, farklı ulusal sınırlar içerisinde bulunan insanlar, sermaye ve üretim araçlarıyla farklı fikirler, kültürel normlar ve değerlerin başka coğrafi bölgelere hareket serbestisi kazandıkları ve bu süreçte yeni aktörlerin ortaya çıkmasını veya eski aktörlerin rollerinin değişmesini mümkün kılan, ulusal ve uluslararası bazda güç ve iktidar ilişkilerinin yeniden kurulmasına neden olan süreci ifade etmektedir (Çakmak, 2007: 52). Başka bir tanımlama ile küreselleşme; *insan, sermaye, fikirler, teknoloji ve hizmetler bakımından entegrasyonun sağlanmasıdır. Küreselleşme; ticaretin, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artması ve fikri mülkiyet haklarının uygulamaya konmasıyla üretim faktörlerinin mobilitesinin daha da yükselmesi sonucu dünyanın giderek daha fazla bütünleşmesini* ifade etmektedir (Adams, 2008: 725). Küreselleşme kavramına ilişkin diğer bir tanım da şu şekildedir; *küreselleşme toplumların siyasal yönetimi ve yönetim politikaları, ideolojisi ve kültürleri üzerinde uluslararası sermayenin ekonomik politikası, kültürü ve ideolojisinin egemenliğini kurması ve geliştirmesidir* (Gezgin, 2005: 10).

Bowden ise küreselleşme tanımının yapılmasının zor olduğunu belirtmiş ancak yapılan tanımlamalarda ortaya konulan belli başlı noktaları tespit ettiğini ifade ederek bunları şu şekilde kavramsallaştırmıştır (Bowden, 2004, Akt. Kalafatoğlu, 2013: 148):

- Bağlantılılık: Daha önceden uzak ve bilinmeyen yerler ya da insanlarla bağlantılı hale gelmiştir.
- Mekânın küçülmesi: Mesafeler daha az önemliken, uzak yerler kolay ulaşılabilir hale gelmiştir.
- Zamanın hızlanması: Para, fikirler, bilgi ve insanlar artan hızda hareket etmektedirler.
- Teknoloji: Jet uçakları, telefonlar, internet, uydu vb. teknolojik gelişmeler küreselleşmeyi olanaklı hale getirmiştir.
- Sermaye: Dünyanın dört bir yanından para ve yatırım akışı küreselleşme sürecinin itkisidir.

Sonuç olarak küreselleşme kavramının mahiyetine bakıldığında tüm dünya üzerinde etkisi görülen, artan bir ekonomik bağımlılık ve ticaret, küresel çapta bir enformasyon etkileşimi, küresel çapta tüketim

alışkanlıklarının yayılması, uluslararası spor ve kültür olayları (Dünya kupası gibi), turizmin yayılması, ulus devletin egemenliğinin azalması, Marksizm gibi birçok küresel politik hareketin ortaya çıkması, dünya ölçeğinde risklerin yayılması ve son olarak da çevresel problemlerin artan farkındalığı görülmektedir (Yearley ve Bruce, 2006: 125).

Küreselleşmenin tarihine bakıldığında farklı görüşlerin, konuyu, tarihin farklı aşamaları ile ele aldıklarını görmek mümkündür. Bir yaklaşıma göre 1490'lardaki coğrafi keşifler ile başlayan küreselleşme süreci 1870-1912 arasında Batı Avrupa'nın dünyanın diğer bölgelerine kıyasla sanayileşmede ilerlemesi ile kendisini geliştirmiştir. Daha sonra ise 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması ile dünya tek kutuplu bir sisteme geçmiş ve sosyalist sistem hâkimiyetini kaybederek yerini parlamenter sistem ve serbest piyasaya bırakmış ve bu da küreselleşmenin günümüzdeki görünümüne kavuşmasına sahne olmuştur (Çakmak, 2007: 52). Bunun dışında küreselleşme sürecinin uzun dönemli bir döngü süreci olduğunu ifade eden yazarlar da bulunmaktadır. Therborn, küreselleşmenin günümüze özgü olmadığını ve altı büyük dalgadan meydana geldiğini savunmakta ve bu dalgaları şu başlıklarda ifade etmektedir (Therborn, 2000: 158-166):

- 1- Dinlerin küreselleşmesine tanıklık eden 4.yy'dan 6. yy'a kadar olan dönem.
- 2- Avrupa sömürge fetihleriyle karakterize olan 15.yy sonları.
- 3- Küreselleşmenin Avrupa ülkelerinin kendi aralarındaki çeşitli savaşlarla sonuçlandığı 18. yy'ın sonu ve 19. yy'ın başları.
- 4- 19. yy'ın ortasından 1918 yılına kadar geçen süre.
- 5- II. Dünya Savaşı sonrası dönem
- 6- Soğuk Savaş sonrası dönem.

Roland Robertson ise küreselleşme sürecini 15. yy'dan başlatmaktadır. Buna göre ise küreselleşme, Avrupa'daki oluşum evresi, 18. yüzyılın ortasından 1870'lere kadar olan Avrupa'daki başlangıç evresi, 1870'lerden 1920'lerin ortalarına kadar olan yükseliş evresi, 1920'lerin ortalarından 1960'ların sonuna kadar olan hegemonya için mücadele evresi, 1960'ların sonunda başlayan ve 1990'ların başına kadar olan belirsizlik evresi şeklinde beş basamakta ifade edilmektedir (Robertson, 1999: 99-101).

Waters, küreselleşme sürecinin başlangıcına yönelik tartışmaları üç temel başlık altında ele almaktadır. Bu görüşlerden biri,

küreselleşmenin tarihin başlangıcından beri var olduğunu ve ancak son dönemlerde hızını arttırdığını ifade etmektedir. Bir diğeri, küreselleşmenin modernleşme ve kapitalizme bağlı olarak ortaya çıktığını ve son dönemlerde hızını arttırdığını belirtmektedir. Son görüş ise küreselleşmenin, sanayi ötesi toplum, post modern toplum ya da kapitalizmin düzensizliği olarak adlandırılan toplumsal süreçlere bağlı ortaya çıkan yeni bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır (Waters, 2001: 6-7).

Her ne kadar yazar ve düşünürler küreselleşmenin başlangıcını farklı olaylara bağlı olarak başlatsalar da görülmesi gereken gerçek, tüm insanlığı etkileyecek değişimler ve dönüşümler küreselleşmeyi hem başlatmakta hem de küreselleşmenin sürdürülmesine aracılık etmektedir. Ayrıca bunların yanı sıra küreselleşme, bir kez başlayıp bir sona ulaşmış bir kavram olarak ele alınamamaktadır. Küreselleşme sözcüğü ile başlamış ve devam etmekte olan, henüz sonlanmamış bir sürecin ifade edildiği unutulmamalıdır. Günümüze gelindiğinde ise artık birçok bilim insanı, küreselleşmenin hayatımızın her alanına olan etkisini kabul etmektedir. Sonraki bölümde küreselleşmeden etkilenen bu alanlardan siyasal, kültürel ve ekonomik alanlara değinilecektir.

## 2. KÜRESELLEŞMENİN ALANLARI

Küreselleşmeyi ekonomik, siyasal, teknolojik, kültürel bir olgu şeklinde tanımlayan Giddens'dan yola çıkarsak birçok yazara göre küreselleşme tek boyutlu değil insan hayatında birçok farklı noktayı etkileyen kapsamlı bir olgudur (Giddens, 2005: 50- 56). Ritzer (2011: 64)'e göre de küreselleşmeden değil çeşitli küreselleşmelerden bahsetmek daha uygun olacaktır.

Küreselleşme, toplumsal yapı içerisinde birçok alanı etkilemiştir. Bu alanlardan biri, özellikle politika belirlemede, ulus devletin etkisinin azalıp uluslararası kurumların ön plana geçtiği ve birçok politik ilişkiyi şekillendirmesi bakımından önemli olan *siyasal küreselleşme*dir. Küreselleşmenin siyasal alandaki etkilerine bakıldığında küresel sorunlar ve kültürel farklılıklar görünür oldukça, bu alanlarda sorunlar günden güne artmaya başladıkça, bu sorunlara ulus devlet nezdinde çözüm bulunması çok zor hale gelmiştir. Küreselleşme süreci ile birlikte ortaya çıkan bu tür sorunlara çözüm bulamayan ulus devletler, siyasal küreselleşme ile egemenliklerinin bir kısmını ulus-üstü yapılarla paylaşmaktadırlar. Siyasal küreselleşme ile değerlerin küreselleşmesi, ulusal kalkınmacılığın veya refah devletinin sonu, uluslararası ve uluslar-üstü siyasal organizasyonlar, küresel sosyal hareketler ve yeni dünya düzeni söylemi gibi başlıklar tartışmaların odağı haline gelmiştir. Siyasal

alandaki bu küreselleşme, ulus devletlerin gayri meşrulaşması, bireylerin siyasal tercihlerinin biçimlenmesi, uluslararası organizasyonların görünür kılınması gibi durumlar ile ulus devletin egemenliğine de etkide bulunmaktadır (Özyurt, 2012: 67-78).

Küreselleşmenin kültürel alana olan etkilerine bakıldığında başka bir deyişle *kültürel küreselleşmeye* bakıldığında imgelerin dünya ölçeğinde dolaşımı (Nike, Adidas vb.), kitle tüketim malları aracılığıyla yaşam tarzlarının standartlaştığı, üretim araçları, üretim teknikleri ve üretim ilişkilerinin tüm dünyada rasyonelleştiği, iletişimin küreselleştiği (sinema filmleri, televizyon kanalları, müziklerin yayılması), yerelliğin ve nostaljinin yeniden üretildiği, eğitim ve bilimin standartlaştığı görülmektedir (Özyurt, 2012: 84). Ayrıca dünyanın küresel bir toplum olduğu anlayışından yola çıkan Waters, kültürün küreselleşmesinin semboller, anlamlar, tercihler, zevkler ve değerler düzeyinde gerçekleşen bir olgu olduğunu ifade etmektedir (Waters, 2001: 17). Bu bağlamda ifade edilmesi gereken bir noktada kültürün küreselleşmesini, küreselleşmenin etkilemiş olduğu diğer alanlardan ayrı ve bağımsızmış gibi ele almanın hatalı olacağıdır. Çünkü kültür, kendi başına bağımsız bir olgu değildir. Kültür, siyaset, ekonomi ve hatta din (küreselleşme ile insanlar mensup oldukları dinleri dünyanın diğer ucundaki insanlara anlatma ve hatta belki de onları kendi dinlerine dahil etme açısından kolaylıklara sahip olmuştur), sağlık (her ne kadar hastalıklar küresel düzeyde artmış olsa da artık bu hastalıklar ile savaşta küresel düzeyde bir çaba söz konusudur), bilim (yeni bilimsel çalışmalar anında dünyanın dört bir yanındaki bilim insanları tarafından görülmekte ve hatta bu yayınlara katkı sağlayabilmektedirler) gibi birçok alanla etkileşim halinde olan bir alandır. Bu yüzdendir ki siyasal ve ekonomik alanlarda olan değişim ve dönüşümler de bir şekilde kültür alanına yansımaktadır (Zijderveld, 2013: 15-25, 25-35, 37-41, 41-47).

Küreselleşmenin ekonomik alana olan etkisine ya da *ekonomik küreselleşmeye* bakıldığında bu alanda yapılan tanımlamalarda sermaye hareketliliğinin tüm dünya çapında gerçekleşmesinin etkilerine vurgu yapıldığı görülebilecektir. Küreselleşmenin ekonomik alana olan etkileri ile ilgilenen yazar ve düşünürlerde daha çok Marx'ın etkisini görmek mümkündür. Çünkü küreselleşmenin ekonomik alana olan etkisine bakan bu yazar ve düşünürler, üretim araçları ve teknolojiye sahip olan güçlere odaklanmaktadır (Aktan ve Şen, 1999: 2; Günsoy, 2006: 81).

Küresel ekonomi tanımı gereği, kâra yönelik üretimi ve piyasa prensiplerine göre düzenlenmiş kapitalist bir ekonomiyi ifade etmektedir (Held ve McGrew, 2008: 37). Küresel ekonomi denildiğinde küresel iş

bölümü, küresel üretim, küresel ticaret ve küresel tüketim kavramlarının önem kazandığı görülmektedir. Başka bir deyişle ekonomiyi anlatmak için kullanılan tüm kavram ve tanımlamalar küresel ölçekte etkili olmaya ve açıklanmaya başlanmıştır. Küreselleşmenin ekonomik alandaki bu hâkimiyeti birçok ulusal ekonomiyi birbirlerine bağımlı ve karşılıklı ilişki içerisinde olacakları bir konuma yerleştirmektedir (Enfu, 2012).

Ekonominin küreselleşmesi ile birlikte ele alınması gereken durumlar, uluslararası ekonomik iş birliğinin artması ve devletlerin birbirlerine daha bağımlı hale gelmiş olmalarıdır. Bunun yanı sıra sermayenin dünya çapında dolaşımını sağlayan Dünya Bankası, IMF, Uluslararası Ticaret Örgütü gibi pek çok kurumsal yapı ortaya çıkmıştır. Bunların yanı sıra devletler, kendi aralarında kendilerini de güvence altına alabilmek için Avrupa Birliği, NAFTA, OPEC gibi çeşitli bölgesel koalisyonlar oluşturma yoluna gitmişlerdir. Son olarak ekonominin küreselleşmesinden bahsederken üzerinde durulması gereken bir diğer önemli nokta da artık ulus devletlerden daha önemli hale gelen bir kurum olarak çok uluslu şirketlerdir (ÇUŞ). Çok uluslu şirketlerin sayısı her geçen gün daha da artmaktadır ve bu şirketler ekonominin ana belirleyicisi olmaktadır. Hem ekonomi hem de üretim açısından belirleyici hale gelen bu şirketler, üretim süreçlerini tüm dünyaya yaymakta ve işgücü ve pazar gibi ekonominin birçok unsurunu belirlemede ana aktör rolünü üstlenmektedirler (Kutal ve Büyüksu, 1996: 34; Taylor, 2005: 130, 133, 137-141; Köhler, 2002).

Birçok yazar açısından küreselleşmenin ekonomik alanda bu denli etkili olmasının bir nedeni, kapitalistlerin sürekli arttırmak istedikleri kârlarıdır. Örneğin, ekonominin küreselleşmesinden bahsederken kapitalist üretim tarzını temel analiz birimi olarak ele alan Immanuel Wallerstein, dünya ekonomisindeki ilişkileri çözümlmek için sömürü olgusunu esas almış ve dünya toplumlarını merkez, çevre, yarı çevre ayrımı temelinde açıklamaya çalışmıştır. Waters, küresel ekonomiyi kapitalizm merkezli ele almış ve günümüzün ekonomisini küresel kapitalizm olarak adlandırmıştır. Waters'a göre ekonomik küreselleşme günümüze kadar ticari kapitalizm ve sömürgecilik, girişimci ve finansal kapitalizm, uluslararası kapitalizm, çokuluslu kapitalizm, küresel kapitalizm şeklinde beş aşamadan geçmiştir (Waters, 2001: 10-11, 26-28, 48).

Küreselleşmenin siyasal, kültürel ve ekonomik alanlara olan etkisine değinilmesinin ardından bir sonraki bölümde küreselleşme üzerine düşünürlerin görüşlerine yer verilecektir.

### 3. KÜRESELLEŞME ÜZERİNE GÖRÜŞLER

Bazı yazarlar (Friedman, W. Greider, Ohmae) küreselleşmeyi dünyadaki eşitsizliklerin azalması, refahın artması şeklinde dile getirirken diğer bazı yazarlar (Giddens, Castells, Held) bu küreselleşme sürecine daha tarafsız yaklaşılmaya, sürecin hem olumlu hem olumsuz yanlarını göstermeye çalışmış ve küreselleşme sürecinin çelişkili sonuçlarına değinmişlerdir. Bazı yazarlar ise (Hirst ve Thompson, Wallerstein) dünyada eşitsizliklerin azalmak yerine her geçen gün daha da arttığını ifade etmekte ve küreselleşmeyi sömürgeciliğin yayılmasını sağlayan bir araç olarak ele almaktadırlar. Bu bölüm itibariyle bu görüşler ele alınacaktır.

#### 3.1. Aşırı küreselleşmeciler ya da Küreselleşmeciler

Küreselci ya da aşırı küreselciler olarak tanımlanan yazarlar küreselleşmenin bir olgu olduğuna ve küreselleşmenin bütün yerküreyi kapsadığına inanırlar (Ritzer, 2011: 54). Aşırı küreselleşmeciler için küreselleşme kaçınılması, geri döndürülmesi mümkün olmayan bir süreçtir ve dünyadaki güç ve iktidar ilişkilerini dönüştürmektedir (Çakmak, 2007: 54).

Küreselleşmeciler, küreselleşme ile özgül mekansallıkların önemli bir unsur haline geldiğini ifade etmektedir. Bunlar, yerel veya ulusal mekansallıklardan farklı olarak ortaya çıkan küresel ağlar ve sistemlerdir. Bu küresel ağ ve sistemler vasıtasıyla küresel ölçekte ilişkiler ve eylemlerde bulunulabilmektedir (Held ve McGrew, 2008: 14).

Küreselleşmecilere göre yaşanmakta olan küreselleşme, kaçınılmaz bir olgudur. Küreselleşmeyi bölgeler arasında gerçekleştirilen hareketler, akışlar yoluyla bireyleri, kurumları, şirketleri ve ulus devleti dönüştüren bir süreç olarak görmektedirler. Ulus devletlerin sınırlarının ortadan kalktığı ve çok uluslu devlet ve şirketlerin gücü ele geçirdiği belirtilmektedir. Artık ülke ve siyasi iktidar arasındaki bağlar kırılmıştır. Devlet, yerli ajanların ve güçlerin olduğu kadar ulus ötesi ağların da parçası haline gelmiştir. Sınırların olmadığı bir ekonominin yaygın olduğunu, dünyadaki önemli bölgeler arasında ekonominin birbirine güçlü ve kalıcı bir biçimde bağlandığını, yeni işgücünün yeni bir iş bölümünü ortaya çıkardığını ifade etmektedirler. Ayrıca küreselleşmeciler, küresel eşitsizliklerin önceki dönemlere göre daha az olduğunu vurgulayarak aslında eşitsizliklerin küreselleşme ile azaldığını hatta ortadan kalktığını savunmaktadırlar. Günümüzde küresel sivil toplum, küresel hükümet gibi unsurlar da ön plana çıkmıştır. Sonuç olarak küreselleşmeciler için “günümüz dünyası birbirine nüfuz etmeyen,



ayrı fikirleri barındıran kapalı toplumlardan, kendine yeten ekonomilerden ve ideal egemenliğe sahip devletlerden oluşan bir dünya değildir” (Cochrane ve Pain, 2000: 22; Held ve McGrew, 2008: 50-51).

### 3.2. Dönüşümcüler

Dönüşümcü tezi savunular arasında; Rosenau, Giddens, Scholte ve Castel bulunmaktadır. Dönüşümcü tezi savunmakta olan yazarlar açısından küreselleşme, dünya düzenini ve toplumları şekillendirecek siyasi, kültürel ve ekonomik değişimlerin itici gücü olarak bir işlevde bulunmaktadır (Kürkçü Dumanlı, 2013: 9).

Küreselleşmeyi bir süreç olarak düşünen dönüşümcüler açısından küreselleşme, deterministik bir yaklaşım yerine küresel karşılıklı bağımlılıkların görüldüğü, küresel parçalanma ve bütünleşmenin var olduğu bir olgu olarak ele alınmalıdır. Devletlerin otoritesi ve gücü dönüşmektedir ve küreselleşmenin etkileri tam olarak ortaya çıkmamış ancak her geçen gün biraz daha görünür olmaya başlamıştır (McGrew, 2019: 21-24, 25-27). Küreselleşmeyi bu görüşten hareketle ele alan Anthony Giddens şu değerlendirmeyi yapmaktadır (Giddens, 2000, Akt. Esgin, 2001: 189-190):

*“Ulus-devletler ve buna bağlı olarak ulusal siyasi liderler hala güçlü müdürler, yoksa dünyayı şekillendiren güçler karşısında büyük ölçüde eli kolu bağlanmış bir konuma mı gelmişlerdir? Ulus-devletler gerçekte hala güçlüdür ve siyasal liderlerin de dünyada oynayacak büyük bir rolleri vardır. Ama aynı zamanda, ulus-devletin gözlerimizin önünde yeniden şekillenme sürecini de kimse yadsıyamaz. Ulusal ekonomik politika artık eskisi kadar etkili olamaz. Daha önemlisi, jeopolitiğin geçmişteki biçimleri eskidiğine göre, uluslar kimliklerini yeni baştan düşünmek zorundadırlar.”*

### 3.3. Karşı Küreselleşmeciler (Alternatif Küreselleşmeciler, Küreselleşme Karşıtları)

Karşı/alternatif küreselleşmeciler David Hell ve Anthony McGrew tarafından şüpheliler olarak adlandırılmıştır. Karşı küreselleşmeciler açısından küreselleşme kavramı şüpheli bir kavramdır. Başka bir ifadeyle bu düşünürler, aşırı küreselleşmeciler ya da küreselleşmecilerden farklı olarak küreselleşmeyi doğal bir süreç olarak ele almamaktadırlar. Burada daha çok bir kurgudan bahsetmektedirler. Küreselleşmenin evrensel bir dönüşümü ifade etmediğini savunan düşünürlere göre, küresel olan nedir sorusunun cevabı alınamamaktadır. Karşı küreselleşmecilere göre, dünya, önceki dönemler gibi birbirine bağlı değildir. Aksine milli menfaatler, bölgesel güçlenme, bölgesel

blokların geliştirilmesi çabaları hakimiyetini arttırmaktadır. Dolayısıyla da küreselleşme kavramı, günümüz dünyasını anlamakta yetersiz kalmaktadır (Held ve McGrew, 2008: 7-13; Çapçioğlu ve Beşirli, 2013: 350).

Küreselleşme karşıtı hareket Manuel Castells'e göre dünya çapında yaygınlık gösteren ekonomi, bilgi ve iktidara karşı daha demokratik denetimlerin başarısızlığı sonucunda bilinçli bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Yine Castells açısından siyasi açıdan yönlendirilmekte ve belli kesimlerin çıkarları ve değerleri için hareket etmekte olan küresel ağ toplumunun yaygınlaşması, onun karşısında küresel ağlar şeklinde hareket etmekte olan ve tarihte de örneklerini görmüş olduğumuz temel kanunun yani baskının olduğu her yerde direnmenin de kaçınılmaz olacağı kanununun temele alındığı hareketleri gündeme getirmektedir (Castells, 2008: 190-191).

Bunlara ek olarak küreselleşme karşıtı hareketler de küreselleşme gibi ağ temelli bir harekettir. Dolayısıyla tüm bu küreselleşme karşıtı hareketlerin internet ağlarını (medya, sohbet odaları, forumlar gibi) kullanmaları onların temel karakteristiğidir. Tüm bu küreselleşme karşıtı hareket üyelerinin bir araya gelmesini ve küresel etkinliklerin düzenlenmesini sağlayan da küreselleşmenin de yayılabilmek için kullandığı ağ sistemidir (Castells, 2008: 200-202).

Bunların yanı sıra Castells, küreselleşme karşıtı hareketin tek bir gruba dayalı olmadığını aksine küreselleşmenin toplumsal ve çevresel sonuçlarını eleştirenler, yoksullar ile dayanışmayı temele alan hükümet dışı organizasyon savunucuları, dini gruplardan savunucular, işçiler ve işçi sendikaları, serbest ticarete karşı olan çiftçi ve köylüler, kadın hareketleri, gençler, radikal ve ana akım solcular, yerli haklarını savunanlar gibi daha birçok unsurun bir araya geldiği, çeşitliliğin olduğu bir hareket olduğunu ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle bu hareketler Castells için, dünyanın dört bir yanını birleştiren bir çoğulluk hareketidir. Bu hareketler küreselleşmeden olumsuz etkilenen bütün kesimlere yayılma özelliği sergilemektedir (Castells, 2008: 194-197).

Küreselleşme karşıtı denildiğinde akla gelen Paul Hirst, Graham Thompson, Joseph Stiglitz, Michael Hardt, Antonio Negri ve Naomi Klein gibi isimler temelde küreselleşmenin aldatıcılığına vurgu yapmaktadırlar. Küreselleşmenin olumsuz yanlarını vurgulayan, pek çok kesimin küreselleşmenin olumsuz etkilerine maruz kaldığını ifade eden küreselleşme karşıtlarına adil ticaret bağlamında biraz daha geniş yer vermek uygun olacaktır. Birçok yazar ve düşünürün adil ticarete yönelik eleştirileri esasında küreselleşme karşıtlarının görüşlerine benzer

özellikler taşımaktadır. Adil ticaret bahsinde ona yöneltilen eleştirilere ayrıca değinileceği için bu kısımda kısaca birkaç küreselleşme karşıtı düşünürün görüşlerine yer verilmiştir.

Küreselleşme karşıtı denildiğinde değinilmesi gereken isimlerden ikisi Michael Hardt, Antonio Negri'dir. Yazarların özellikle "İmparatorluk" adlı eserleri küresel kapitalist çağa bakışta bir perspektif sağlamaktadır.

Kitabın perspektifini oluşturan iki temel kavram "çokluk (multitude)" ve "İmparatorluk"tur. İmparatorluk terimi, kitapta klasik anlamından ziyade, ulus devletlerin yerine küresel kapitalist çağda yeni bir egemenlik biçimini tanımlayan, dışarısının olmadığı, tek bir iktidardan ziyade birbiriyle bağlantılı birçok küçük parçadan oluşan devasa bir baskı mekanizmasını anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Hardt ve Negri'nin, imparatorluk kavramlaştırması ile ilgili temel varsayımları; "*Egemenlik yeni bir biçim almış, bu biçim tek bir hükmetme mantığı altında birleşmiş bir dizi ulusal ve ulus-üstü organdan oluşmuştur. İşte bu yeni küresel egemenlik biçimi bizim İmparatorluk dediğimiz şeydir.*" şeklinde ifade edilmiştir (Hardt ve Negri, 2015: 16). Başka bir ifadeyle imparatorluk kavramı küresel piyasa ve küresel üretimle birlikte bir küresel düzeni, yeni bir yönetim mantığını ve yapısını, yeni bir egemenlik biçimini ifade etmektedir. Onlara göre üç farklı pozitif yönetim biçiminin (monarşi, aristokrasi ve demokrasi) iç içe geçtiği Roma İmparatorluğu gibi, günümüzün hâkim ve tek İmparatorluk'u da "Dünya Bankası gibi ulus-aşırı birimlerden, ulus devletlere ve oradan yerel ve bölgesel sivil toplum kuruluşlarına kadar görece otonom farklı tipte yapılar ve örgütler" sayesinde var olan bütünlüklü bir küresel kuruluş özelliği taşımaktadır. Ancak klasik İmparatorlukların aksine günümüzde İmparatorluk'un bir Roma'sı eş deyişle merkezi yoktur. Bunun yerine değişik zamanlarda ve değişik çapta etkileri bulunan farklı büyüklüklerde birçok yeni merkez ortaya çıkmıştır (Hardt & Negri, 2015: 11-12).

Hardt ve Negri'nin ifade etmiş olduğu bir diğer kavram da çokluk kavramıdır ki bu kavram birlik oluşturan "halk" kavramıyla ya da edilgenlik özelliği bulunan "güruh, kalabalık ve kitle" kavramlarıyla karıştırılmamalıdır. Güruh, kalabalık ve kitle çok boyutluluk özelliği taşımaya rağmen edilgen ve kolay güdümlenebilirdir. Ancak çokluk etkin bir çoğulluktur ve bundan dolayıdır ki demokrasiyi başarma yeteneğine sahiptir (Hardt & Negri, 2015: 12).

İmparatorluk'un ayakta kalmasını sağlayan güçler fabrikalar, bombalar, yarattığı dayanılmaz korku ve sanrılar ve tüm bu unsurları

birbirine bağlayan ve siyasi süreçleri etkileyen küresel kapitalizm ve serbest piyasa ekonomisi ağıdır. Postmodern dönemle birlikte etkinlik kazanan “enformatikleşme” ve “maddi olmayan emek”, İmparatorluk’un sömürü düzeninin devamını çeşitlendirerek gizlemeye çalışmaktadır. İmparatorluk, inanılmaz baskı güçlerini hiç çekinmeden kullanmaktadır. Ancak imparatorluğun oluşumunu sağlayan bu küreselleşme süreçleri aynı şekilde özgürleşmek için de seçenekler sunmaktadır. Başka bir ifadeyle bu düzeni yıkmak için gerekli olan da bir “karşı-İmparatorluk” yani tek ve büyük bir sendikadır (Hardt & Negri, 2015: 214, 286-299). Onlara göre imparatorluğu ayakta tutan çokluğun gücü imparatorluk karşıtı, küresel akışların ve mübadelelerin alternatif bir siyasal örgütlenmesini sağlayacak yeni kurucu güç ve yeni demokratik biçimler ortaya çıkaracaktır (Held ve McGrew, 2008: 146-147).

Hardt ve Negri, Deleuze ve Guattari’ye katılarak sermayenin küreselleşmesine engel olmak yerine, süreci hızlandırmak gerektiğini ifade etmektedirler. Hardt ve Negri, bunun için Saint Augustine’in Roma İmparatorluğu’nu yıkmaya amaçlı, bütün insan topluluklarını ve bütün dilleri tek bir yolculukta birleştiren Katolik cemaatine benzer bir şekilde, 20. yüzyılın ilk yarısında sınırlı derecede de olsa etkili olmuş Dünya Endüstri İşçileri (IWW) benzeri büyük bir sendikanın kurulmasını savunmaktadırlar (Hardt & Negri, 2015: 214-215). Onlara göre “bu karşı güçler, bir yandan insani koşulların yerel ve tikel sınırlandırmalarından kaçarken, öte yandan da yeni bir organizma ve yeni bir hayat kurmak için sürekli mücadele etmelidirler.” Walter Benjamin’in deyişiyle bu yeni ve olumlu bir barbarlık türüdür. Devrimci, barbar unsurlar, ortak stratejik hedefleri doğrultusunda, enternasyonal projelerini gerçekleştirmek için öncelikle ulus devlet mekanizmalarını yok etmeye yönelmelidirler (Hardt & Negri, 2015: 222-226).

Sonuç olarak baskı unsuru olan İmparatorluğu yıkacak bir karşı-İmparatorluğa ihtiyaç duyulmaktadır ve bu da çokluk sayesinde oluşturulacaktır.

Bu yazarlara ek olarak simülasyonlar kavramı ile bilinen Jean Baudrillard’a da değinmek yerinde olacaktır. Baudrillard’ın küreselleşmenin olumsuz etkilerini aktarmış olduğu Der Spiegel dergisindeki ifadeleri, küreselleşme açısından farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Bu röportaj ile Baudrillard, küreselleşme sürecinin, sınırsız bir yayılma süreci ile kendi sonunun şartlarını hazırlamakta olduğunu belirtmektedir. Burada, onun göz önünde tutup değerlendirdiği ve eleştirdiği, liberal ilkelerin küreselleştirilmesidir. Ona göre 11 Eylül saldırıları da bu anlayışa karşı yapılmıştır. Bu nedenledir ki Dünya

Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırı, gözü dönmüş birkaç fanatiğin akıl dışı eylemi değildir. Bu saldırı, “*nihai bir düzene, nihai bir güce karşı olan evrensel bir alerjinin neticesinde ortaya çıkmıştır. Dünya Ticaret Merkezi'nin kuleleri bu nihai düzeni en mükemmel şekliyle temsil ediyordu... Bu kulelere yapılan terör saldırısının nedeni de liberal ilkelerin küreselleştirilmesinin kendisinden kaynaklanmaktadır. Küreselleşme herkes için özgürlük, refah ve mutluluk vaat etse de bu sadece onun reklamıdır... Gerçekte küreselleşme, sömürgecilik gibi olağanüstü bir şiddet üzerine kuruludur. Küreselleşme sayesinde özgürlüğün, insan haklarının, demokrasinin yaygınlaştığı yoktur. Bunlar artık birer meşrulaştırma araçları olmuşlardır... Küreselleşme, insanı özgürleştirmez aksine şeyleştirir. Batı politikasının bugün insan haklarını farklı olana karşı bir silah gibi kullanması bir paradoks değil mi sizce? “Ya bizim değerlerimizi paylaşırsınız ya da.....” hesabı yapması. Bu nedenle tarihin sonu, demokrasinin mutlak hakimiyeti yeni bir dünya diktatoryasını getirmektedir. Buna karşı bir tepkinin olmaması imkânsızdır ve 11 Eylül saldırıları da bu maksatla yapılmıştır. Batı, küreselleşme konusunda bir yanılısama içindedir, bu nedenle “faturası”nı da ödeyecektir. Bu yanılısama, sadece özgürlük, insan hakları konularında değildir. Batının bir yanılması da teknolojik mükemmeliyet ulaşılabilir gözüktüğü için, ahlaki mükemmeliyet de olanaklıymış gibi görmesidir, mümkün ve devralınabilecek bir şeymiş gibi (Leick, 2002).*

#### **4. KÜRESELLEŞME KARŞITI HAREKETLERE ÇAĞDAŞ BİR ÖRNEK: NAOMİ KLEİN**

Küreselleşme karşıtı denildiğinde akla gelebilecek çağdaş isimlerden bir diğeri de Naomi Klein'dır. Kanadalı bir gazeteci olan Klein'in yazmış olduğu “No Logo Küresel Markalar Hedef Tahtasında (2002)” adlı eseri küresel hale gelmiş markaları ele almakta ve markaların esiri olunan dünyaya eleştirel bir yaklaşım sergilemektedir (Klein, 2002). Klein, bu eseri ile günümüz toplumlarında markaların artan etkisini ve markaların küresel sömürü düzenleriyle ilişkisini ortaya koymaktadır. Eserde, Marx'ın özellikle üzerinde durduğu metallerin fetişizminin etkilerine, meta fetişizminin bu etkilerinin işçilerin sosyal etkileşimlere, ürettikleri ürüne, topluma yabancılaşmaları olgusuna bir kez daha değinildiği göze çarpmaktadır. Klein, genel olarak küreselleşme ile desteklenen markaların artan etkisinin ulusal ekonomilere, insanlara, kültürlere olan zararlarını dile getirmeye çalışmaktadır (Gilbert, 2012: 140, 181).

No Logo adlı kitabının, Yer Yok başlığı taşıyan bölümünde Klein, günümüz toplumlarında artan bir oranda markaların artık her yerde

görünür hale getirildiğini ifade etmektedir. Okullar, binalar, otobüsler, taksiler, her kullanışlı alan hatta insanlar bile reklam panosu gibi kullanılmaktadır. Günümüz kapitalist toplumlarında artık üretici ile tüketici birbirinden haberdar değildir. Aradaki ilişki kopmuş ve bağı sağlayan tek şey olarak marka görülür olmuştur. Firmalar ürünlerin üzerine logolar yapıştırarak hatta her yeni dönemle birlikte logonun daha da görünür olmasını sağlayarak artık ürünü değil logoyu satmaya, pazarlamaya başlamışlardır. Ona göre artık ürünler değil bir yaşam tarzının satılması söz konusudur (Klein, 2002: 30-38, 44-50, 57- 65).

Klein, Seçenek Yok ve İş Yok diye tanımladığı bölümlerde, insanların her yerde belli başlı markalar ve onlara ait reklamlar ile karşılaşmaları sonucu bu marka ve ürünlere yönelmekten başka seçenekleri olmadığını da vurgulamaktadır. Tüm güçlü şirketler piyasada hâkim olunca diğer şirketleri görünmez kılmaya çalışmış ve kendi ürünlerini her yolla ön plana çıkarmıştır. Dolayısıyla bireyler de bu belli başlı markalar arasında diğer markaları görmeksizin hareket etmektedirler. Her ne kadar bu süreçlere karşı çıkan birkaç hareket olsa da büyük şirketler bunları da hızlı bir hamle ile kendileri için kullanışlı ürünler haline dönüştürebilmektedir. Bunların yanı sıra Klein'a göre, şirketler, bu denli markalama ve reklamcılık olayına önem verince doğal olarak ürün ve üretim süreci bir nevi gereksizleşmiş ya da hantallaşmış olmaktadır. Şirketler açısından bakıldığında onlar olağanüstü bir iş yapıyor ve marka geliştiriyorlarken diğer tüm unsurlar gereksiz hale gelmektedir. Dolayısıyla kendi yaptıkları işlere daha fazla pay ayırmaları ve üretim kısmına ise kalan parayı paylaşmalarını normalleşmektedir. Çünkü üretim sürecindekiler zaten işin en az önemli kısmını gerçekleştirmektedirler. Şirketler açısından olay böyle görünürken çalışanlar açısından bakıldığında ise insanlar artık geleceklerini garanti altına alacakları, iyi koşullarda çalışabilecekleri, haklarını alabilecekleri bir ortamda çalışmamaktadırlar. Bunun yanı sıra şirketler üretim sürecini merkezlerden Üçüncü Dünya denilen ülkelere kaydırarak sorumluluklarını da üstlerinden atmış olmaktadır (Klein, 2002: 153-160, 165-171, 204-207, 217-223, 231-238, 262-270).

Sorunları bu şekilde ifade eden Klein, Sokakları Geri Al, Kötü Duygular Yükseliyor ve Tüketici Vatandaşlığa Karşı bölümleri ile sorunları gören insanların, ortaya çıkan sorun alanlarına yönelik bir şeyler yapma ihtiyacı içerisinde olduklarını da ifade etmektedir. Şirketler nasıl reklam panolarını kullanıyorsa karşı eylemde bulunan insanlar da aynı reklam panolarını kullanarak şirketleri hedef almaktadır. Ayrıca sokakları kapatan sokak hareketleri de seslerini duyurmak için etkili bir yöntem

olarak kullanılmaktadır. Bunlara ek olarak, şirketlerin çalışanlarına yönelik sömürülerini göstermek amacıyla açılan davalar olayların kamuya yansımaları, şirketlerin çalışmalarının toplum tarafından bir nebze de olsa kuşkuyla neden olması bakımından önemli görülmektedir. Ayrıca markalaşmanın yayılması için küreselleşme ne kadar önemli ise de bu sadece şirketlerin egemenliğinde olan bir süreç değildir. Dolayısıyla karşı hareketler de küreselleşmenin en önemli aracı olan interneti ve diğer tüm araçları hareketleri için kullanabileceklerdir ve hatta kullanılmaktadırlar (Klein, 2002: 333-340, 347-351, 461-467).

Bu bilgilerin yanı sıra Naomi Klein “Şok Doktrini Felaket Kapitalizminin Yükselişi (2010)” adlı eserinde de felaketlerden doğmakta olan kapitalizmin tarihini gözler önüne sermektedir. Küreselleşmenin etkilerinin incelendiği bu eser ile de kapitalist mantığın insanları, kültürleri, ekonomileri nasıl kendi amaçları için kullandığı gözler önüne serilmektedir. Sürekli ifade edilen ‘temiz sayfa’ ve ‘yeni fırsat’ kavramları her ne kadar bireylere olumlu gelse de aslında uygulamaların kimler için temiz ve kimler için fırsat olduğunun değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu durumu daha iyi anlatabilmek için doğal felaketlerden yola çıkan Klein, normal koşullar altında katı ekonomik müdahaleleri kabul etmeyecek insanların bu tür şok durumlarında nasıl kullanışlı bir malzeme haline geldiğini göstermektedir. Şok durumunu yaratan olaylar, bir doğal afet (tsunami, deprem) olabileceği gibi insan eliyle yapılmış (askeri darbeler, terörist saldırı, piyasanın çöküşü, savaş gibi) bir durumda olabilmektedir (Klein, 2010: 21). Küresel şirketler bu şok durumlarında zaman kaybetmeden kendileri için fırsatlar yaratmakta ve geride kalanların hayatlarını görmezden gelerek sermayelerini, karlarını arttırma yoluna gitmektedirler. Klein, eserinde kapitalizmin felaketlere dayalı olduğunu ifade ettikten sonra bunun örneklerini (11 Eylül 2001 İkiz Kule saldırısı, 1947 yılında kurulan ve bilimsel adı altında insanlar üzerinde deneyler yapan CIA laboratuvarları, 1973 Şili, 1989 Çin Tiananmen Meydanı katliamı, 2004 yılında Sri Lanka tsunami felaketi vs.) okuyucuya sunmaktadır (Klein, 2010: 10-14, 29-34, 255-260, 543-547). Tüm bunlar sonucunda, dünyada bazı insanlar daha zengin olmaya devam ederken dünyanın çoğunluğunu oluşturan ve sermayeye sahip olamayan insan grubu ise her geçen gün fakirleşmektedir.

## **5. KÜRESELLEŞMENİN YENİ ARACI: ADİL TİCARET**

Küreselleşmeye ve etkilerine karşı çıkan isimlere değinmenin ardından küreselleşmenin olumsuz etkilerini az da olsa azaltma iddiası ile ortaya çıkan hareketlerden de bahsetmek önemlidir. Küreselleşmenin yıkıcı etkilerine karşı ortaya çıkan bu hareketlerden birisi “adil ticaret

(fair trade)''tir. Ekonominin küreselleşmesine dayalı olarak ortaya çıkan bazı küreselleşme karşıtları, ekonomiye direnirken neo-liberal serbest ticaret kurallarına karşı çıkmış ve bunların yerine adil ticaret kavramını getirmişlerdir. Eş deyişle adil ticaret, neo-liberalizmin merkezindeki serbest ticarete karşı duran bir olgu olarak ortaya çıkmıştır (Şen Taşbaşı, 2015: 74).

Adil ticaret, tüketim ve ticaret ilişkisinin sorgulanmaya başlandığı 1980'li yıllarla birlikte etkili olmaya başlayan, tüm tüketim kararlarının çevreye az ya da çok bir etkisinin olduğu, küreselleşme ile yerel ekonomilerin sorunlar yaşadıkları düşüncelerinin ticaret ve etik ilişkisini ortaya koymasının bir sonucudur. Bu noktada etik tüketim kavramı önemlidir. Bu kavram, tüketicilerin, neyi, nasıl tükettikleri konusunda farkındalıklarının artması, çevre, insan ve hayvan sağlığı konularına duyarlı olmaları sonucunda etik kaygılar temelinde yapılan tüketimi ifade etmektedir (Low ve Davenport, 2005: 494- 511; Hekimci, 2010: 51-53). Adil ticaret de bu düşünceden doğan ve bir etik tüketim kategorisi olarak değerlendirilen bir ticaret biçimidir.<sup>2</sup>

Adil ticaret kavramı nedir diye bakıldığında kavramın birçok şeyi tanım kapsamına aldığı görülmektedir. Bunlar; bir sosyal hareket, alternatif bir iş modeli, küresel ticaret sistemi, uluslararası büyüme ve gelişme için bir araç, sosyal sorumluluk projesi ve güven temelli bir etkinlik şeklinde ifade edilebilmektedir (FTRN). Bu ticaret biçimine ait ürünler küresel rekabetin küçük ölçekli üreticiler için dayanılmaz bir hal alması, eşitlikçi uygulamaların bulunmaması nedeniyle dünya çapında artış göstermektedir.<sup>3</sup>

Kavramsal açıdan adil ticaret, üretici ile tüketici arasında doğrudan etkileşimi sağlayan bir ticaret ortaklığı; farkındalık yaratılması ile daha iyi ticaret koşullarının sağlanması ve dolayısıyla da dezavantajlı üreticilerin kalkınmasını sağlama; diyalog, şeffaflık ve saygı temelinde uluslararası ticarete eşitliği sağlamaya yönelik bir ticaret ortaklığıdır (Moore, 2004: 331; Nicholls, 2002: 7; Pelsmacker ve Janssens, 2007: 361).

Adil ticaret temelde gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerdeki küçük üreticilerin ve işçilerin adil bir şekilde kazanç elde edebilmelerine, çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesine ve çocuk

---

<sup>2</sup> Etik tüketim kategorileri, etik yiyecek/içecek (adil ticaret, vejetaryen ürünler, organik), yeşil ev, çevreci seyahat, kişisel etik ürünler, topluluk, boykot, etik para'dır.

<sup>3</sup> Adil ticaret satış rakamları 2004'ten (1,032 milyar dolar) 2018 yılına (9,800 milyar dolar) kadar artış göstermiştir (Shahbandeh, 2021).



işçiliğinin önüne geçilmesine dayanmaktadır. Bunlara ek olarak adil ticaret ile araçlar ortadan kaldırılmakta ve hem bu sayede işçiler daha fazla pay sahibi olmakta hem de üretici ve tüketici arasında daha sağlıklı bir ilişki kurulması planlanmaktadır. Ayrıca Dünya Adil Ticaret Organizasyonu olan WFTO'nun açıklamasına göre de bu ticaret biçimi sayesinde, ekonomik olarak marjinal kalan kesimlere fırsatlar sunulabilecek, şeffaflık ve hesap verebilirlik sağlanacak, adil ücretler, çocuk işçiliğinin önüne geçme, cinsiyet ayrımcılığını önleme ve kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesi, iyi çalışma koşullarının oluşturulması, adil ticaretin teşvik edilmesi, kapasitenin geliştirilmesi ve çevrenin korunması sağlanacaktır (WFTO, 2019).



Adil ticaretin tarihine bakıldığında, bu hareketin, 1946 yılında Kuzey Amerika'nın ilk adil ticaret organizasyonu olarak Edna Ruth Byler'in Porto Rico'lu düşük gelirli kadınlardan dikiş ürünleri ihraç etmesi, bunun Avrupa'da on binlerce köyde çalışma alanı oluşturması ile başladığı görülmektedir. Bu ürünler 1958 yılında ABD'de açılan bir mağazada satılmaya başlanmıştır. 1950-1960'lı yıllarda ise Katolik ve Protestan kiliselerinin destek verdiği bir sosyal sorumluluk projesi olarak dini temelde görülmektedir. Daha sonra 1949'da Brethren kilisesi, Kuzey Amerika'nın ikinci adil ticaret organizasyonu olan SERRV kurmuş ve 2. Dünya Savaşı'ndan gelen Alman mültecilerin yaptığı tahta saatleri satışa çıkarmıştır. 1968'de UNCTAD "ticaret yardım değildir" anlayışını benimseyerek adil ticareti kalkınma politikası olarak ortaya koymuştur (Beyer, 2008: 12).

Amerika dışında Avrupa'da adil ticaret uygulamaları 1950'lerde, İngiltere hayır kurumu olan OXFAM'ın, Çinli mültecilerin ürettikleri ürünleri satışı ile başlamıştır. 1969'da OXFAM ve diğer Avrupalı yardımsever organizasyonlar, Hollanda başta olmak üzere dünya çapında yayılmış ve bir taraftan ürünler satılırken bir taraftan da farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır. 1972'de Kuzey Amerika'da, ilk adil ticaret perakende satış dükkânları açılmıştır. 1988'de çiftçiler ve aktivistler, ilk adil ticaret sertifikalandırma sistemini başlatmıştır. Bu sistem ile birlikte, adil ticaret ürünlerinin etiketlenmesi ve düzenlenmesi onaylanmıştır. Meksika'dan ithal edilen ilk adil ticaret etiketli ürün Max Havelaar etiketleme kuruluşu tarafından Hollanda'da satışa çıkarılan kahve olmuştur. Bunu sağlayan ise Hollandalı bir din adamının, Meksikalı kahve üreticilerinin, hayatlarını sürdüremeyecekleri kadar düşük ücretler karşılığında çalıştırıldıklarını duyurması olmuştur. Kahve üretimi konusunda başlayan bu hareket, çikolata, şeker, çay, şarap, pamuk, pirinç, kakao, muz, çiçek gibi birçok ürün eklenerek günümüze kadar gelmiştir. 1997 yılında ise üretici ve şirketlerin birlikteliği ile FLO (Fair Trade Labeling Organizations) kurulmuş ve böylece adil ticaretin sınırları, kuralları, fiyatlandırma politikası belirlenmiştir. Bunun yanı sıra birçok bölgesel ve ulusal (Asya, Latin Amerika, Afrika) adil ticaret birlikleri de kurulmuştur (WFTO, 2020; CFTN; WFTO, 2020). Bu bölgesel ve ulusal kuruluşlardan biri de Eylül 2011'de FLO (Fair Trade Labeling Organizations) ile yollarını ayıran ve kendi sertifikalandırma kuruluşunu oluşturan Fair Trade USA'dır. Fair Trade USA, ayrılma nedeni olarak kooperatiflere üye olmayan küçük, bağımsız kahve üreticileri ve niteliksiz ya da yarı nitelikli işçilerle tarım yapan büyük çiftliklere, plantasyonlara da adil ticaret sertifikası vererek, daha demokratik, şartların daha da iyileştirildiği bir sistem yaratma arzusunda olduğunu belirtmiştir. Çünkü Fair Trade USA için, adil ticaretin mevcut düzeni, küçük ve bağımsız üreticileri dışlamakta ve yoksul olanları arka planda bırakarak orta sınıf bir hareket olarak kalmaktadır. Bu düşüncelerden hareketle ve bunları aşma amacı ile de Fair Trade USA oluşturulmuştur (Bedirhanoglu, 2012).

Darrly Reed, adil ticaretin tarihsel gelişim süreci içerisinde 1960 ve 1980'ler arasında dört temel değişim yaşadığını ifade etmektedir. Bunlardan ilki dini ve politik örgütlerin girişimlerini arttırması ve yeniden yapılanmalarıdır. İkincisi üçüncü dünya veya tek alışveriş dünyasında artış yaşanmasıdır. Üçüncüsü kahve gibi ürünlerin dünya pazarında yer bulmasıdır. Sonuncusu ise kuzey ve güney üreticileri arasında sorumluluk geliştirilmesidir (Reed, 2012; Reed, 2015).

Adil ticaret hareketi ile sadece üreticilere değil aynı zamanda adil ticaret ürünü kullanan kentlere, kurumlara, okullara ve kiliselere de adil ticaret sertifikası verilmektedir. Bu sertifikalandırmada kullanılan isim, Adil Ticaret Kenti (Fair Trade Town) dir. İlk adil ticaret kenti, 2000 yılında İngiltere Lancashire bölgesindeki, Garstang kenti olmuştur. Daha sonra 23 Ekim 2008'de Londra, Adil Ticaret Kenti unvanı almıştır. Verilere göre ise Birleşik Krallık'ta 600 adil ticaret kenti bulunmaktadır. Adil Ticaret Kenti unvanı alabilmek için beş kriter belirlenmiştir. Bunlar;

- 1- Yerel konsey, adil ticareti desteklemeli, işyeri ve kantinlerde adil ticaret ürünü olan çay ve kahve servis edilmeli,
- 2- Adil ticaret ürünleri yerel dükkânlarda bulunabilmeli ve yerel kafe ve şirketlerde servis edilmeli,
- 3- Adil ticaret ürünleri kilise, okul, kuaförler gibi yerel dükkânlarda kullanılmalı,
- 4- Konsey medya aracılığıyla popüler kampanyalar ile dikkat çekmeli,
- 5- Adil Ticaret Yönetim Grubu gibi yerel bir örgüt oluşturulmalı ve bu grup, Adil Ticaret Kenti statüsünü devam ettirmek için çalışmalıdır (Fair Trade Towns International).<sup>4</sup>

Ekonomik, toplumsal ve politik sonuçları bulunan bu ticaret biçimi, hibrit bir yapı olarak ele alınmaktadır. Ticarete dayalı olması, üreticiyi özellikle küçük ölçekli üreticiyi desteklemesi, onların eğitimine önem vermesi ve bunu hukuksal temellere dayalı olarak yapması önem taşımaktadır (Mason ve Doherty, 2015: 3). Birçok adil ticaret birliğinin bir araya gelmesi ile oluşturulan kuruluş olan FINE tarafından adil ticaretin amaçları şu şekilde belirtilmiştir (Redfern ve Snedker, 2002):

- 1- Ticari ilişkilerin sürekliliğini sağlamak, daha iyi ücret, üreticilerin örgütlenmelerini destekleme, pazara girişlerini sağlayarak hayat şartlarını iyileştirme,
- 2- Kadınlar ve yerli üreticiler gibi dezavantajlı üreticilerin gelişmelerini sağlamak ve üretim süreçlerinde çocukların çalıştırılmasını engellemek,
- 3- Tüketicilerin farkındalıklarını geliştirmek,
- 4- Ticaret ilişkilerinde diyalog, şeffaflık ve saygıyı tesis etmek,
- 5- Geleneksel uluslararası ticaret kural ve uygulamalarını değiştirmek,

---

<sup>4</sup> <http://www.fairtradetowns.org/resources/goals-action-guides> bunun yanı sıra her ülkedeki adil ticaret kentlerine dair ayrıntılı bilgi için <http://www.fairtradetowns.org/about-us> adresine bakılabilir.

6- Ekonomik güvenlik, çevre uygulamaları ve sosyal adalet sağlayarak insan haklarını korumaktır.

Bu amaçlar temelinde, ticarete belli bir kesimi korumayı ele alan bu ticaret ortaklığı, bu kişilerin ürettikleri ürünlere daha fazla talep olmasını sağlayarak, bu ürünlerin daha fazla satılmasını, üreticilerin kalkınması sağlamayı amaç edinmiştir. Böylece bu amaçlar, bu ticaret biçimini savunanların temel savı olan yardım değil ticaret (Trade Not Aid) modelinin yaygınlaşmasını da sağlayabilecektir. Bunun neticesinde, ihtiyaç sahibi olan kişilere yardım yaparak bu kişilerin geçimleri için günü kurtarmaları engellenmiş olmakta, eşit koşullarda çalışmaları, adil ücret almaları sayesinde sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması olanaklı hale gelebilmektedir (Modelo, 2014: 42-44).

Bu ticaret ortaklığına güvenin temelinde, ürüne ait sertifika bulunmaktadır. Bu sertifika, bağımsız denetçiler tarafından denetlenmenin ardından verilmektedir. Denetçilerin temel görevi, Kuzeyli tüketicinin ürünler için ödediği paranın Güneyli üreticiye ulaştığından emin olmak, üretilen ürünlerin ise çevresel, ekonomik, toplumsal standartlara uygun olup olmadığını denetlemektir (Fairtrade International; Taylor, 2005).

Adil ticaret hem üreticiler hem de alıcılar için belli şartlar ortaya koymuş ve bu şartlara uyulmasını gerektiren bir sistem ortaya çıkarmıştır. Adil ticaretin alıcılar için ortaya koyduğu şartlar -ki bunlar bir adil ticaret sertifikasına sahip olabilmenin de şartlarıdır. Bu şartlar şu şekildedir (Lyon, 2006: 454):

- 1- Ürünler, sertifika verilmiş küçük üreticilerden alınmalıdır.
- 2- Üretici ve alıcılar arasında, yıllık ürün hasadının ötesinde, uzun dönemli sözleşme yapılmalıdır.
- 3- Üreticilere, yıllık sözleşmenin %60 kadarını kapsayacak şekilde ön ödeme sağlanmalıdır.
- 4- Hem organik hem de adil ticaret sertifikası olan üreticilere, ek prim ödenmelidir.

Adil ticaretin üreticiler için koyduğu şartlar ise şunlardır:

- Küçük ölçeklerde üretim yapan küçük üreticiler olmalı,
- Küçük üreticiler bağımsız, demokratik birliklere, adil ticaretin gerekliliğini yerine getiren kuruluşlara katılmalı,
- Yapılan üretim esnasında çevreye zarar verilmemelidir.

Adil ticaret, üretici ve alıcılar için bu şartları ortaya koymakta ve böylece şartların iyileştirilmesini garanti altına almaya çalışmaktadır.

Bunun yanı sıra adil ticaret etiketinin tüketiciler için de anlamları söz konusudur. Tüketiciler, adil ticaret etiketine sahip olan ürünleri diğer ürünlerden daha fazla fiyat ödeyerek alacaklarının bilincindedirler ve bu harekete katılmaları gönüllülük esasına dayalıdır. Adil ticaret etiketli ürünlere daha fazla ödeme yaparak küçük üreticilerin daha fazla pay alacağını, küçük üreticilerin şartlarını iyileştireceklerini düşünmektedirler. Adil ticaret etiketli ürünlerde ödenen miktarın, küçük üretici ve işçilere gideceğinin bilinmesinden dolayı bu fiyatlar, tüketici için adil fiyattır. Ayrıca tüketici, bu adil fiyat etiketli ürünleri aldığı anda küçük üretici ve işçilerin büyük şirketlere, tekelere karşı ayakta durabileceğini ve bu etikete sahip ürünleri almakla bu mücadelede onlara destek olduklarını düşünmektedirler. Bunun yanı sıra adil ticaret etiketli ürünlerin talep edilmesinin bir diğer nedeni, tüketiciler bu etikete sahip olan ürünleri satın aldıklarında üretim aşamasında sosyal, ekonomik ve çevresel standartlara uyulduğunu bilmektedirler. (Arslantürk ve Aysen, 2015: 18).

Türkiye’de adil ticaret ile alakalı çalışmalara bakıldığında Organik Tarım ve İyi Tarım Uygulamalarında sertifika vermek amacıyla hizmet veren Ecocert bulunmaktadır. Bu kuruluş organik tarım ürünleri, doğal ve organik kozmetik, organik tekstil ve adil ticaret uygulamaları alanlarında sertifika vermektedir (Ecocert).

Türkiye’de bulunan adil ticaret sertifikalı ürünler, dünya çapında da olduğu gibi, piyasada bulunan diğer ürünlere nazaran çok azdır. Uluslararası bir kuruluş olan FLO-CERT’in web sitesinde Türkiye’de bu konuda sertifika alan yirmi şirketin listesine ulaşmak mümkündür. Bu şirketler; Delfiano Gıda Tic. ve San. Ltd. Şti., Keçi Geçti, Alpin Socks A.Ş., Hateks Hatay Tekstil İşletmeleri A.Ş., İpek İdrofil Pamuk San. Ve Tic. A.Ş., Arma Pamuk San Ve Tic. Ltd. Şti., CMC Consumer Medical Care Pamuk Ambalaj Sanayi ve Tic. LTD. ŞTI., Orta Anadolu Tic.ve San. İşletmesi T.A.Ş., Jeanci Konfeksiyon Tekstil Sanayi Ve Ticaret A .Ş., Menekşe Tekstil San. Tic. A.Ş., Sultans International Gıda, Bossa Ticaret Ve Sanayi İşletmeleri T.A.S., Denizli Rateks Tekstil San. Tic. A.Ş., Şık Makas Giyim Sanayi ve Ticaret A.Ş., Ülker Karaman Biskot Bisküvi Gıda San. Tic. A.Ş., Önem Gıda A.Ş., Ozanteks Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş., Bursalı Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş., Barakat Pamuk Sanayi Ticaret Anonim Şirketi, Topkapı İplik San. Ve Tic. A. Ş. (Flocert).<sup>5</sup>

---

<sup>5</sup> Bu bilgilere ek olarak hem Türkiye’den hem de dünyanın diğer ülkelerinden adil ticaret etiketine sahip olan şirketlerin listesine ulaşmak için [http://www.fairforlife.org/pmws/indexDOM.php?client\\_id=fairforlife&page\\_id=certif ied&lang\\_iso639=en](http://www.fairforlife.org/pmws/indexDOM.php?client_id=fairforlife&page_id=certif ied&lang_iso639=en) adresine de bakılabilir.

Günümüzde, adil ticaret markalı ürünlerin pek çok mağazada satışta olduğunu görmek mümkündür. 2020-2021 yılı için yayınlanan yıllık rapora bakıldığında 1.880 Fair Trade sertifikalı üretici organizasyonun olduğu, 71 ülkede 1,9 milyon çiftçi ve çalışanın bulunduğu ve bu kişilerin ürünlerden 179,4 milyon Euro kazandıkları görülmektedir. Bunlara ek olarak toplamda 131 ülkede satılan Fair Trade ürünleri, 2.552 lisanslı şirket ile 37.000'den fazla lisanslı Fair Trade ürünü görmek mümkündür (Fair Trade Annual Report 2020-2021).

İlk kez 4 Mayıs 2002 tarihinde, Dünya Adil Ticaret Günü'nün kutlanmasının ardından her yıl Mayıs ayının ikinci Cumartesi günü Dünya Adil Ticaret Günü olarak kutlanmaya başlamıştır (WFTO).

Adil ticaretin bu özelliklerinden sonra onun olumlu ve olumsuz yanlarına da konuyu daha iyi anlayabilmek için değinmek gerekmektedir. Adil ticaretin olumlu yanlarına bakıldığında küçük üretici, çiftçi ve işçilerin yaşam kalitelerinin artırılmasının sağlanması (uzun saatler çalıştırılmaması, insani şartlar altında çalışma gibi), çocukların tarlalarda çalıştırılmasının önüne geçilmesi, kadınların eşit işe eşit ücret alması, çiftçi ve işçilerin ürettikleri ürünü mâl ettiklerinden daha az fiyata satmalarının önüne geçilmesi, küçük üreticilerin ticari sisteme entegre edilmesi, politik üyelik, ırk, sınıf, din, yaş, engelliliğe dayalı olarak işe son verme, terfi, ödeme, işe alma, kiralamayı da içeren hiçbir alanda ayrımcılık yapılmaması, üreticilerin daha bilinçli olarak çevreyi, doğal kaynakları koruması, tüketici farkındalığının artırılması ve son olarak da üretici ve işçilerin kooperatifler şeklinde bir araya gelmesini sağlayarak çalışanların birleşmesini temin etmek gibi özellikleri öne çıkmaktadır (The International Fair Trade Charter, 2018). Burada üzerinde durulması gereken bir nokta da adil ticaretin bir yardımseverlik uygulaması olmadığıdır. Adil ticaret var olan ticaretin değiştirilmesi ve geliştirilmesine, fakirlik ve eşitsizliğin ise azaltılmasına çalışılan bir sistemdir. Bunlara ek olarak adil ticaret, daha ahlaki ve eşitlikçi bir küresel ekonomik sistemi hedeflemektedir (Ritzer, 2011: 513).

Tüm bu olumlu özelliklerine rağmen adil ticaretin bazı olumsuz yanlarını da ifade etmek mümkündür. Adil ticaretin olumsuz yanlarına bakıldığında, adil ticaretin, Güneyli üreticilerin kısıtlı katılımı ile Kuzeyli tüketicilerin değerlerini yansıttığı görülmektedir. Ayrıca adil ticaret en fakir üreticilere dayalı değildir. Başka bir ifadeyle herkese açık olmayan ve diğer tedarikçiler için sorun oluşturabilecek bir sistemdir (Mohan, 2010: 61-69). Lyon (2006) ve Weber (2007)'de çalışmalarında adil ticaret pazarına karmaşık giriş koşullarının bulunması nedeniyle sınırlı kaynaklara sahip pek çok üreticinin katılımının engellendiğini

belirtmişlerdir. Smith (2009)'de çalışmasında adil ticaretin nispeten gelişmiş ancak oldukça eşitsiz toplumlarda uygulandığını vurgulamıştır. Bu durumun örneğini Meksika'da adil ticaret üreticileri olan çiftçilerin Meksika ekonomisindeki yüksek eşitsizlik oranları nedeniyle fakirler arasında yer almalarından hareketle ortaya koymaktadır. Collier, adil ticaretin bir diğer olumsuz yanının insanların çeşitlilikten mahrum kalarak tek bir işle (mesela kahve yetiştirmek) ilgilenmesine neden olması sonucunda az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeleri yoksulluğa mahkûm etmeye yarayan tek yönlü bir üretime yönlendirildiği bir sürecin işlediğini ifade etmektedir. Ayrıca adil ticaret tüketicilerin tüketmemeyi seçerek boykota gitmeleri gibi eylemlerinin yerine tüketim alışkanlıklarının farklı mecralara çevrilerek her olayın tüketim için elverişli malzeme olmasına neden olmaktadır (Collier, 2007: 163-164). Başka bir deyişle adil ticaret aracılığıyla yeni bir tüketim ahlakı oluşturulmuş olmaktadır. Bunlara ek olarak, işçilere, adil fiyatı alıcının sağlaması yerine bu durum tüketicilere devredilmektedir. Başka bir deyişle aslında alıcı ya da sermaye sahipleri yine sorumluluk almaktan kaçınmakta ve yükü tüketicilere bırakmaktadırlar. Bunların yanı sıra bazı yazarlar, küçük üretici ve işçileri düşünmeksizin bazı üst ve orta sınıfa mensup olan kişilerin daha farklı kaygılar ile bu ürünlere yönlendiklerini, üreticiye yapılacak katkıyı hiçbir şekilde dikkate almadıklarını dolayısıyla aslında bu ticaret sisteminin de küçük üretici ve işçiler için bir farkındalık yaratamayacağını ifade etmektedirler (Şentürk, 2013: 3).

Priyanka Parvathi ve Hermann Waibel (2013) ile Gaëlle Balineau (2012) gibi yazarlar da adil ticaretin eksikliklerini ve olumsuz yanlarını ortaya koymaktadırlar. Bu yazarların çalışmalarına, araştırmalarına bakıldığında adil ticaretin teknoloji, bilgi erişimi, işlem maliyeti, yerel koşullar ve devlet politikaları bağlamında eksikliklere, sorunlu alanlara sahip olduğu görülmektedir. Bu olumsuz yanların bir örneği olarak teknoloji ile bağlantısı olan teknik ele alınmaktadır. Parvathi ve Waibel, araştırmalarında, Meksika ve İngiltere karşılaştırmasından yola çıkarak, kahve üretimi için iki ülke arasında teknolojik bir farklılık olduğunu ve gelişmekte olan ülkeler için maliyetlerin fazla olması nedeniyle çoğu zaman üretimin bırakılmak zorunda kalındığını vurgulamaktadır. Bilgi erişiminin de önemine değinen Parvathi ve Waibel'e göre, herkesin aynı bilgiye erişiminin mümkün olmaması da bir eşitsizlik yaratmaktadır. Bu konuda Türkiye'de yapılmış olan bir araştırma, asimetrik bilgiye sahip olma nedeniyle insanların büyük bir çoğunluğunun adil ticaret kavramından bile habersiz olduğunu gözler önüne sermektedir (Kirezli ve Kabadayı Kuşçu, 2012). Dolayısıyla adil ticaret, koymuş olduğu temel prensipler bağlamında ne kadar iyimser görünse de bu prensiplerin,

uygulamada, reelde gerçekleştirilmesi bir o kadar zordur. Hatta iddia ettiği yararlarının elde edilip edilemediği net bir şekilde görülememektedir.

Ndongo Samba Sylla'da, "The Fair Trade Scandal Marketing Poverty to Benefit the Rich" (2014) adlı eserinde adil ticaretin olumsuzluklarına değinmektedir. Ona göre adil ticaret vurgulamış olduğu gibi çiftçileri ve ailelerini yoksulluktan kurtarmamaktadır. Sadece çok sayıda adil ticaret etiketine sahip ürünün satılabildiği ülkeler olursa, üreticilerin mutlak yoksulluğa karşı korunabildiğini ifade etmiştir. Ayrıca Sylla'a göre adil ticaret merkez ve çevre arasındaki adaletsizliği, eşitsizliği ortadan kaldırmak yerine az gelişmiş ülkelerin tarımsal üretime yönlendirilmesi ile endüstriyel gelişimlerini engellemekte, onları diğer devletlere bağımlı kılmaktadır (Sylla, 2014: 147-149).

## 6. SONUÇ

Küreselleşmenin etkilerinin çok daha fazla görünür olduğu günümüz dünyasında şurası bir gerçek ki hepimizin hayatı bir şekilde değişikliğe uğramış ya da uğramaktadır. Daha önce ifade edilmiş olan siyasal, kültürel ve ekonomik alanlara ek olarak sağlık, bilim, eğitim ve daha birçok alan bu değişim ve dönüşüm sürecinden olumlu ya da olumsuz olarak etkilenmektedir. Bazı düşünür ve yazarlar, bu küreselleşme sürecini olumlayan bir tavır benimserken bazıları küreselleşmenin tüm etkilerinin henüz görülemediğini ancak bir süre daha beklemek gerektiğini ifade etmektedir. Özellikle küreselleşmenin ekonomik alanda olumsuz etkilerinden endişe duyanlar, küreselleşme karşıtı olarak gündeme gelmekte ve küreselleşmeyi daha insani bir sistem haline getirmek için çaba göstermektedirler.

Tüm bu değinilen etki ve sonuçlarına rağmen küreselleşmenin başlamış olduğu noktada her düşünür ve yazar mutabıktırlar. Bu süreçte bazı devlet ve toplumlar diğerlerine göre daha dezavantajlı olmaktadır. Bu süreç bir kere başladığına ve hızla devam etmekte olduğuna göre bu süreci yıkmaya yönelik gerçekçi olmayan tepkiler yerine belki de bu süreci daha iyi okuyarak sürecin getirecekleri yönünde sürece ayak uydurmaya çalışmak çok daha etkili bir yöntem gibi gelmektedir. Bu süreçte mümkün olduğu kadar edilgen, pasif bir rol üstlenmek yerine daha etkin roller üstlenilmesi, bu konuda insanların içinde buldukları şartları iyileştirerek daha etkin olma yolunda halkın desteğinin de alınması yoluna gidilmesi devlet ve toplumların daha eşitlikçi bir biçimde kalkınmasına yardımcı olabilecektir.



Küreselleşme süreci içerisinde ortaya çıkan eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya çalışan yeni yaklaşımlardan birisi de adil ticarettir. Adil ticaret, gelişmiş merkez ile azgelişmiş çevre arasındaki ilişkide çevrenin şartlarının iyileştirilmesi, adaletsizliklerinin ortadan kaldırılmasına yönelik olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda çiftçilerin, kadınların çalışma şartlarının iyileştirilmesi, ayrımcılıkların önüne geçilmesi, çocuk işçiliğinin engellenmesi gibi prensipler üzerine temellenmiş olan ticari bir düşünme biçimidir.

Ancak adil ticaret tüm bu olumlu yönlerine ve niyetlerine rağmen birçok bakımdan eksiklikler ihtiva ettiği için sıklıkla eleştirilerin odak noktasına yerleşmiştir. Eleştirilerin başında geleni, adil ticaretin yeni bir tüketim alışkanlığı yaratmış olmasıdır. İnsanların adil ticaret yolu ile çiftçiye (üreticiye) destek oldukları intibası uyandırılarak adil ticaretin olumlu yönü göz önünde tutulmasına rağmen ürünün üreticiden tüketiciye aktarımında ortaya çıkan karda bir değişim söz konusu değildir. Diğer bir ifade ile, küresel şirketler adil ticaret ile kazançlarından ödün vermemektedirler. Aksine adil ticaret ürünlerini daha yüksek fiyata satarak bu kez tüketiciyi mağdur etmektedirler. Bu ise tekrar üreticinin mağduriyetini doğurmaktadır. Ayrıca çiftçilerin durumunun iyileştirilmesi gibi prensipler temelinde ortaya çıkan adil ticarete dair veriler bu durumun aksini göstermektedir. Kalkınma iktisatçısı olan Peter Bowbrick'e göre adil ticaret ürünlerinin gelirlerinin çok az bir kısmı adil ticaret sertifikasına sahip olan çiftçilere gitmektedir. Adil ticaret sertifikasına sahip ürünleri satanlar bunlardan yüksek karlar elde etmelerine rağmen çiftçiler bundan iddia edildiği gibi yararlanamamaktadır. (Gosling, 2019).

Bunun yanı sıra, eleştirilen bir diğer nokta (bilgi erişimi konusu ile de ilintili olarak), bu sertifikaya başvuran çiftçilerin sayıca az olmasıdır. Dolayısıyla çok az bir kesim çiftçi yoksullukla mücadele konusunda yeterli bilgiye sahiptir ve bu durumdan istifade edebilmektedir.

Bir diğer eleştirilen nokta, adil ticaret sertifikasına sahip olmanın üreticilere ve ülkeye ekonomik güvence bakımından büyük bir etkisinin olmamasıdır. Kuzeyli tüketiciler, adil ticaret etiketli ürünleri satın alarak Güneyli üreticilere katkı yaptıklarını düşünseler de serbest piyasa kapitalizminin içerisinde bu değinilmiş kârlar yine kuzeyde kalmaktadır. Ayrıca devletler açısından bakıldığında, devletler yalnızca hammadde üreten üreticilerin ürünlerini ihraç etme ile ekonomik olarak kalkınma sağlayamayacaklarının bilincinde olmalıdırlar. Çünkü bu durum, bu ülkelerin diğer ülkelere olan bağımlılığının artmasına neden olabilecektir.

Bir diğer eleştiri noktası, üreticilerin tek tip ürün üretimine yönlendirilmesidir. Bu durum az gelişmiş ülkelerde hem üreticilerin belirli bir ürün için sınırlı bir bilgiye sahip olmasına neden olmakta hem toprakta tek bir ürün yetiştirilmesi nedeniyle toprak yapısı kötüleşmekte (ekim nöbeti yapılamaması nedeniyle toprağın üretkenliği azalmakta, birim alandan elde edilen verim düşmektedir) hem de tarımsal ürün yetiştirilmesine ağırlık verilmesi nedeniyle endüstriyel bakımdan diğer ülkelere bağımlı kalınmasına neden olmaktadır. Tüm bunlar neticesinde ise küreselleşmenin varlığını sürdürmek için yeni bir araç olarak adil ticareti kullandığı görülmektedir.

Çalışma sona ermeden evvel son olarak adil ticaret ve küreselleşmedeki problemler üzerine araştırma yapan araştırmacılar için önemli olabilecek bir konuya değinmek yerinde olacaktır. Çalışma bağlamında ele alınmamış olmakla birlikte adil ticaret uygulamasının iddia ettiği yararlarının uygulamada gerçekleşmemesi, üreticilerin değil sermaye sahiplerinin kazanç elde etmeye devam etmesi gibi sebeplerden dolayı eleştirilere maruz kalması nedeniyle çeşitli alternatifleri ortaya çıkardığı göz önünde bulundurulmalıdır. Toplumsal olarak sorumlu üretimi ve ürün ticaretini teşvik eden girişimlerin (Good African Coffee, Bird-Friendly, Rainforest Alliance, The Common Code for the Coffee Community-4C) küreselleşmenin bir aracı haline dönüşmeden bilgi oluşturma, farkındalık yaratma, paydaş katılımı yaratabilmesi üzerine düşünülmesi, bu girişimlerle çalışmalar gerçekleştirilmesi ve bu girişimlerin desteklenmesi (politika ve yönetmeliklerle) gerekmektedir (Devex; Ethicalcoffee; Rainforest-Alliance; 4C Certification).

#### **KAYNAKÇA**

- Adams, S. (2008). Globalization and Income Inequality: Implications for Intellectual Property Rights, *Journal of Policy Modeling*, 30 (5), 725-735. <https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2007.10.005>
- Aktan, C. C. ve Şen, H. (1999). *Globalleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye*. TÖSYÖV Yayınları.
- Arslantürk, Y. ve Aysen, E. (2015). Adil Ticaret ve Organik Gıda Pazarları: Ankara Örneği, *Gazi Üniversitesi Dergisi*, 5 (1), 15-26.
- Balineau, G. (2012). Disentangling The Effects of Fair Trade on The Quality of Malian Cotton, *World Development*, 44, 241-255. DOI:10.1016/j.worlddev.2012.12.005
- Beyer, J. (2008). *The Impacts of Fair-Trade Coffee in Producer Countries*. Department of Economics Carleton University.

- Castells, M. (2008). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür* (E. Kılıç, Çev.) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cochrane, A. ve Pain, K. (2000). A Globalizing Society? D. Held (Ed.), *A Globalizing World? Culture, Economics, Politics* (ss. 5-44) Routledge.
- Collier, P. (2007). *The Bottom Billion: Why the Poorest Countries are Failing and What Can be Done About It*. Oxford University Press.
- Çakmak, H. (Ed.) (2007). *Uluslararası İlişkiler Giriş, Kavram ve Teoriler*. Platin Basın Yayın Dağıtım.
- Çapçoğlu, İ. ve Beşirli, H. (2013). *Sosyolojiye Giriş*. Grafiker Yayınları.
- Esgin, A. (2001). Ulus- Devlet ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 25 (2), 185-192.
- Gezgin, S. (2005). Küreselleşmenin Medya ve Toplum Üzerindeki Etkileri, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. 21, 9-12.
- Giddens, A. (2005). *Sosyoloji* (I. Bayar, Çev.) Ayraç Yayınevi.
- Gilbert, J. (2012). *Antikapitalizm ve Kültür Radikal Teori ve Popüler Politika*. (T. Sağlam, Çev.) Ayrıntı Yayınları.
- Günsoy, B. (2006). *Küreselleşme Bir Varoluş Çözümlemesi*. Ekin Kitabevi.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2015). *İmparatorluk*. Ayrıntı Yayınları.
- Hekimci, F. (2010). Ekonominin Yükselen Değerleri; “Etik Tüketicilik” ve “Etik Ticaret”, *Tüketici Yazuları II*. Hacettepe Üniversitesi Tüketici-Pazar-Araştırma-Danışma Test ve Eğitim Merkezi.
- Held, D. ve McGrew, A. (2008). *Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması* (A. R. Güngen, A. S. Mercan, B. Özçelik, C. Boyraz, E. Sarıtekin, E. Sarıot, E. Sarıtaş, M. C. Çelebi, Çev.) Phoenix Yayınevi.
- Kalafatoğlu Tağ, Ş. (2013). Küreselleşme Karşıtı Hareket, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 4(1), 143-195. DOI:10.1501/sbeder\_0000000054.

- Kirezli, Ö. ve Kabadayı Kuşçu, Z. (2012). Exploring Fair Trade Attitude and Fair Trade Behavior of Turkish Consumers, *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 58, 1316-1325. DOI: 10.1016/j.sbspro.2012.09.1115.
- Klein, N. (2002). *No Logo Küresel Markalar Hedef Tahtasında* (N. Uysal, Çev.) Bilgi Yayınevi.
- Klein, N. (2010). *Şok Doktrini Felaket Kapitalizminin Yükselişi* (S. Özgül, Çev.) Agora Kitaplığı.
- Kutal, G. ve Büyüksulu, A. R. (1996). *Çok Uluslu Şirketler ve İnsan Kaynağı Yönetimi*. Der Yayınları.
- Kürkçü Dumanlı, D. (2013). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*. 3 (2), 1-11.
- Low, W. ve Davenport, E. (2005). Has The Medium (Roast) Become The Message? : The Ethics of Marketing Fair Trade In The Mainstream, *International Marketing Review*. 22(5), 494-511.
- Lyon, S. (2006). Evaluating Fair Trade Consumption: Politics, Defetishization and Producer Participation, *International Journal of Consumer Studies*. 30 (5), 452-464. DOI:10.1111/j.1470-6431.2006.00530.x
- Mason, C. ve Doherty, B. (2015). A Fair Trade-off? Paradoxes in the Governance of Fair-trade Social Enterprises, *Journal of Business Ethics*, 136(3), 451-469. DOI: 10.1007/s10551-014-2511-2
- McGrew, A. (2019). Globalization and Global Politics J. Baylis, S. Smith, P. Owens (Ed.), *The Globalization of World Politics* (ss. 19-34). Oxford University Press.
- Modelo, M. (2014). The Paradox of Fair Trade, *Stanford Social Innovation Review*.
- Mohan, S. (2010). *Fair Trade Without The Froth*. IEA Published.
- Moore, G. (2004). The Fair Trade Movement: Parameters, Issues and Future, *Research. Journal of Business Ethics*. 53 (1).
- Nicholls, A. (2002). Strategic Options in Fair Trade Retailing, *International Journal of Retail and Distribution Management*. 30 (1).

- Özyurt, C. (2012). *Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma*. Açılım Kitap.
- Parvathi, P. ve Waibel, H. (2013). Fair Trade and Organic Agriculture in Developing Countries: A Review, *Journal of International Food and Agribusiness Marketing*, 25 (4), 311-323. DOI:10.1080/08974438.2013.736043
- Pelsmacker, P. D. ve Janssens, W. (2007). A Model for Fair Trade Buying Behaviour: The Role of Perceived Quantity and Quality of Information and of Product-Specific Attitudes, *Journal of Business Ethics*, 75(4), 361-380. DOI:10.1007/s10551-006-9259-2
- Ritzer, G. (2011). *Küresel Dünya*. (M. Pekdemir, Çev.) Ayrıntı Yayınları.
- Robertson, R. (1999). *Küreselleşme Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*. (Ü. H. Yolsal, Çev.) Bilim ve Sanat Yayınları.
- Smith, A. M. (2009). Evaluating the Criticisms of Fair Trade, *Economic Affairs*, 29(4), 29-36. DOI: 10.1111/j.1468-0270.2009.01944.x
- Sylla, N. S. (2014). *The Fair Trade Scandal Marketing Poverty to Benefit the Rich*. Pluto Press.
- Şen Taşbaşı, A. (2015). Uluslararası Ticaretin Adaletini Sorgulamak: Adil Ticaret Sistemi, Çalışma Koşullarına Etkisi ve Fındık İşçileri İçin Adalet Arayışı, *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 17(3), 72-92.
- Şentürk, M. (2013). Adalet İçin Alışveriş, *İş Ahlakı Dergisi*, 6(1), 1-10.
- Taylor, P. L. (2005). In the Market But Not of It: Fair Trade Coffee and Forest Stewardship Council Certification as Market-Based Social Change, *World Development*, 33(1), 129-147. DOI:10.1016/j.worlddev.2004.07.00
- Therborn, G. (2000). Globalizations: Dimensions, Historical Waves, Regional Effects, Normative Governance, *International Sociology*, 15(2), 151-179. DOI: 10.1177/0268580900015002002
- Waters, M. (2001). *Globalization*. Routledge. New York.
- Weber, J. (2007). Fair Trade Coffee Enthusiasts Should Confront Reality, *Cato Journal*, 27(1), 109-117.
- Yearley, S., Bruce, S. (2006). *The Sage of Sociology*. Sage Publications.

Zijderveld, A. C. (2013). *Kültür sosyolojisi*. (K. Cantana, Çev.) Açılım Kitap.

### Çevrimiçi Kaynaklar

4C Certifikation <https://www.4c-services.org> (Erişim Tarihi: 27.03.2022)

Bedirhanoğlu, N. (2012). Adil Ticaret Mümkün mü? <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/421/adil-ticaret-mumkun-mu#.VpNpOxWLSUm>(Erişim Tarihi: 18.11.2021)

CFTN. <https://cftn.ca/what-fair-trade/> (Erişim Tarihi: 1.12.2021)

Devex <https://www.devex.com/organizations/good-african-coffee-44483> (Erişim Tarihi: 27.03.2022)

Ecocert. <https://www.ecocert.com/tr-TR/home> (Erişim Tarihi: 29.11.2021)

Enfu, C. (2012). <http://www.anafikir.gen.tr/ekonomik-kuresellesme-ve-anti-kuresellesme-uzerine-bazi-dusunceler-cheng-enfu/> (C. Kızılcıç, Çev.). (Erişim Tarihi: 29.11.2021)

Ethicalcoffee <https://www.ethicalcoffee.net/bird.html> (Erişim Tarihi: 27.03.2022)

Fair Trade Annual Report 2020-2021. <https://files.fairtrade.net/publications/Fairtrade-International-Annual-Report-2020-2021.pdf> (Erişim Tarihi: 14.11.2021)

Fair Trade Towns International <http://www.fairtradetowns.org/resources/goals-action-guides>(Erişim Tarihi: 17.11.2021)

Fair Trade Towns International. <http://www.fairtradetowns.org/about-us>(Erişim Tarihi: 17.11.2021)

Fairtrade International <https://www.fairtrade.net/about/certification> (Erişim Tarihi: 15.11.2021)

Flocert <http://www.flocert.net/fairtrade-services/fairtrade-certification/fairtrade-customer-search/> (Erişim Tarihi: 15.11.2021)

Flocert. <https://www.flocert.net/about-flocert/customer-search/> (Erişim Tarihi: 15.11.2021)

FTRN [https://www.organicconsumers.org/sites/default/files/What%20is%20Fair%20Trade\\_0.pdf](https://www.organicconsumers.org/sites/default/files/What%20is%20Fair%20Trade_0.pdf) (Erişim Tarihi: 30.11.2021)

- Gosling, P. (2019). <https://www.thenews.coop/135391/topic/fairtrade/fairtrade-fair-movement-answers-critics/> (Erişim Tarihi: 29.11.2021)
- [http://www.fairforlife.org/pmws/indexDOM.php?client\\_id=fairforlife&page\\_id=certified&lang\\_iso639=en](http://www.fairforlife.org/pmws/indexDOM.php?client_id=fairforlife&page_id=certified&lang_iso639=en) (Erişim Tarihi: 29.11.2021)
- Köhler,H. (2002). Globalization: A Framework for IMF Involment [https://www.imf.org/external/np/exr/ib/2002/031502.htm#P14\\_79](https://www.imf.org/external/np/exr/ib/2002/031502.htm#P14_79)(Erişim Tarihi: 28.11.2021)
- Leick, R. (2002). “Çılgınlığı Globalizm Üretiyor” (D. Zaptçioğlu, Çev.). <http://arsiv.ntv.com.tr/news/130583.asp> (Erişim Tarihi:27.11.2020)
- Rainforest-Alliance <https://www.rainforest-alliance.org> (Erişim Tarihi: 27.03.2022)
- Redfern, A., Snedker, P. (2002). Creating Market Opportunities for Small Enterprises: Experiences of the Fair Trade Movement [http://www.oit.org/wcmsp5/groups/public/---ed\\_emp/---emp\\_ent/---ifp\\_seed/documents/publication/wcms\\_117707.pdf](http://www.oit.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---ifp_seed/documents/publication/wcms_117707.pdf) (Erişim Tarihi: 17.11.2021)
- Reed, D. (2012). <https://dreed.info.yorku.ca/files/2012/05/Fairtrade-International-FLO.pdf> (Erişim Tarihi: 18.11.2021)
- Reed,D. (2015). [https://www.researchgate.net/publication/263853613-Cooperatives\\_Corporations\\_and\\_Fairtrade](https://www.researchgate.net/publication/263853613-Cooperatives_Corporations_and_Fairtrade) (Erişim Tarihi: 18.11.2021)
- Shahbandeh, M. (2021). <https://www.statista.com/statistics/806183/fair-trade-international-global-sales/> (Erişim Tarihi: 30.11.2021)
- The International Fair Trade Charter (2018). <https://www.fair-trade.website/the-charter-1> (Erişim Tarihi: 18.11.2021)
- WFTO (2020). <https://wfto.com/about-us/history-wfto/history-fair-trade> (Erişim Tarihi: 1.12.2021)
- WFTO (2020).<https://wfto.com/about-us/history-wfto/history-fair-trade> (Erişim Tarihi: 1.12.2021)
- WFTO <https://wfto.com/about-us/history-wfto/history-fair-trade> (Erişim Tarihi: 14.11.2021)
- WFTO (2019) [https://wfto.com/sites/default/files/WFTO%20Fair%20Trade%20Standard\\_4.2\\_2019.pdf](https://wfto.com/sites/default/files/WFTO%20Fair%20Trade%20Standard_4.2_2019.pdf) (Erişim Tarihi: 30.11.2021)